

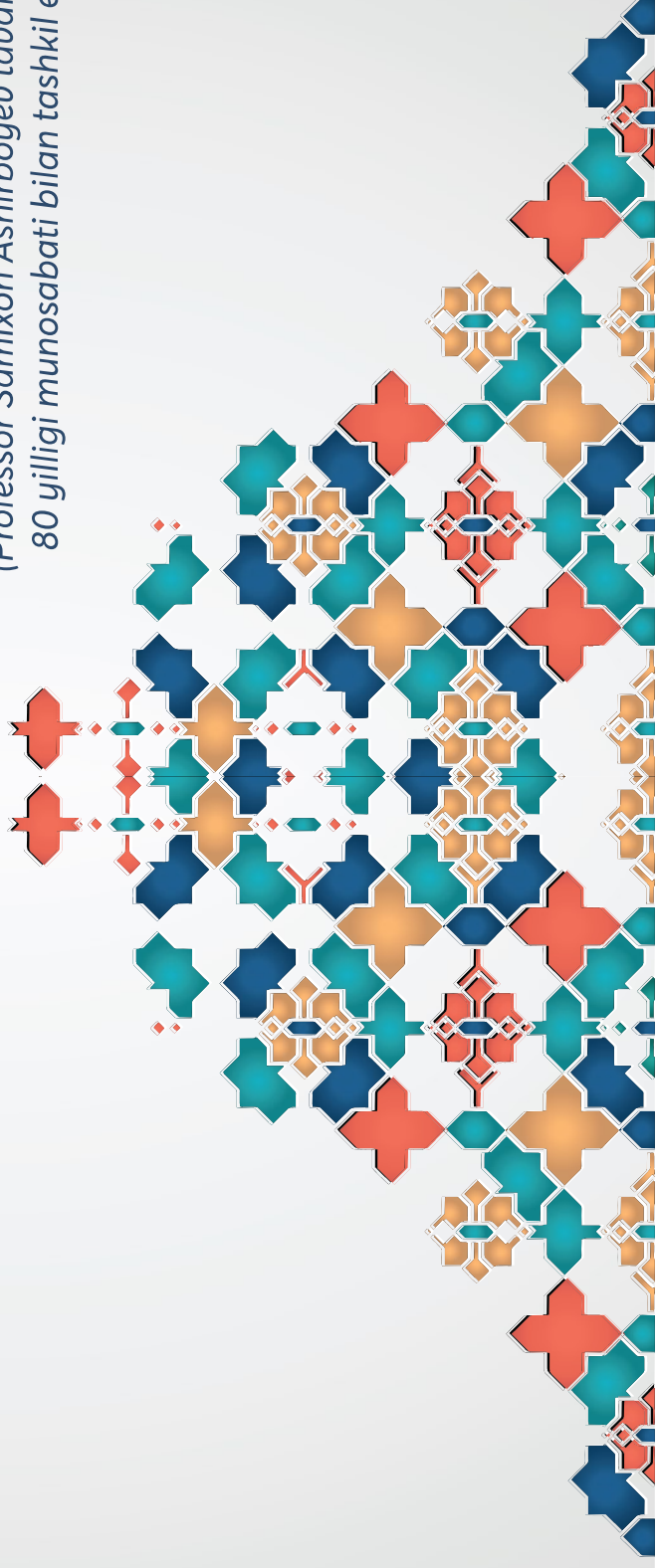

“O‘ZBEK FOLKLORI VA SHEVALARI TADQIQOTLARI: AMALIYOT, METODOLOGIYA, YANGICHA YONDASHUV”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy
konferensiya materiallari

2026-yil 23-may

*(Professor Samixon Ashirboyev tavalludining
80 yilligi munosabati bilan tashkil etilgan)*

“O‘zbek folklori va shevalari tadqiqotlari: *amaliyot, metodologiya, yangicha yondashuv*” mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari
/ Mas’ul muharrir: Sh.Sirojiddinov. – Toshkent, 2026. bet.

Mas’ul muharrir:
Shuhrat Sirojiddinov
filologiya fanlari doktori, akademik

Tahrir hay’ati:

Normurodova N.Z. filologiya fanlari doktori, professor;
Jabborov N.A. filologiya fanlari doktori, professor;
Ashirboyev S. filologiya fanlari doktori, professor;
Tilavov A.X. filologiya fanlari nomzodi, dotsent;
Xidraliyeva Z.R. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;
Aliqulova H.Q. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta o‘qituvchi;
Turdialiyev A.X. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;
Alimardanov E.I. filol.fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), kattao‘qituvchi;
Qodirov U.A., katta o‘qituvchi.

Ushbu to‘plamda Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O‘zbek tili va adabiyoti universitetida 2026-yil 23-mayda o‘tkazilgan **“O‘zbek folklori va shevalari tadqiqotlari: *amaliyot, metodologiya, yangicha yondashuv*”** mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari hamda filologiya fanlari doktori, professor Samixon Ashirboyevning tabarruk yoshi munosabati bilan yo‘llangan tabriklar o‘rin olgan.

To‘plam materiallaridan filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistratura va bakalavriat talabalari, shuningdek, keng o‘quvchilar ommasi foydalanishlari mumkin. Maqolalar sifati, mazmuni va haqiqiyliги uchun muallifning o‘zi javobgar hisoblanadi.

14.	Dilbar HAYDAROVA, Qo‘rqut ota hikoyalarida mifologik ayol obrazlarining tipologiyasi	474
15.	Dilorom HAYITBOYEVA, Ubaydiy ijodida folklor an‘analari	477
16.	Madina ALIMOVA, O‘zbek va ingliz tillarida frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili	480
17.	Shalolaxon IBODULLAYEVA, Xalq ertaklari va adabiy ertaklar. Adabiy ertaklarning bola dunyoqarashini shakllantirishdagi o‘rni	483
18.	Fayzulla ISKANDAROV, Na‘tlarda komil inson talqini	485
19.	Nigora SARIMSOQOVA, O‘zbek qahramonlik eposidagi jang sahnalari asosida talabalarda ilmiy-ommabop matn yaratish ko‘nikmasini shakllantirishi metodikasi	489

6-SHO‘BA. UMIDLI TADQIQOTCHILAR

1	Marvarid QURBONAZAROVA, Dialektal korpusda fonetik teglash: genezis	493
2	Marjona O‘RALOVA, Dunyo lingvistikasida qishloq xo‘jaligi dialektal birliklari bazasining tuzish tajribasi	496
3	Maftuna ABDULLAYEVA, Koson tuman shevalarida taomlarning nomlanishi (qarluq va qipchoq lahjalari) misolida	499
4	Dilzodaxon MADRAXIMOVA, O‘zbek xalq ertaklarini xalqaro kataloglar asosida o‘rganish tajribasi (Turk olimi Hüseyin Baydemir izlanishlari misolida)	502
5	Nigora SONDIBOYEVA, G‘allaorol tumani nurobod qishlog‘i shevasining lingvistik tahlili	505
6	Muxlisa JO‘RAYEVA, Topishmoqlarning pragmasemantik tahlili	509
7	E‘zoza MIZAMOVA “Ravshan”dostonida xalqona til: maqollar, iboralar, doimiy epitetlar	513
8	Ismigul MATKARIMOVA, Isajon Sulton hikoyalarida etnografik folklorizmlar	515
9	Malika TO‘RAQULOVA, O‘zbek xalq ertaklarida “Oq” va “Qora” ranglarning dualistik semantikasi	518
10	Shahnoza MAHMUDOVA, Xalq allalarida qo‘llangan ba‘zi dialektizmlar xususida	521
11	Mohina BOBOQULOVA, Zamonaviy o‘zbek adabiyotida folklor janrlarining transformatsiyasi	527
12	Mohidil SHERXONOVA, Namangan vodiysi shevasining o‘ziga xos leksikasi	529
13	Muslima AMINJONOVA, Namangan viloyati chust tumanidagi “sar sila” marosimi: an‘anaviy udum va uning ramziy talqini	533
14	Dildora HUSANOVA,	536

6-SHO'BA. UMIDLI TADQIQOTCHILAR

DIALEKTAL KORPUSDA FONETIK TEGGLASH: GENEZIS

PHONETIC ANNOTATION IN DIALECTAL CORPORA: GENESIS

Marvarid QURBONAZAROVA,

Termiz davlat universiteti

Kompyuter lingvistikasi magistranti

10.52773/tsuull.conf.2026.23.05/SVAN4546

Annotation. *This study analyzes the genesis of phonetic tagging in dialect corpora and its stages of development. It highlights a new scientific paradigm for studying dialects in a digital environment based on corpus linguistics. The formation of the phonetic tagging process and its role in the study of dialectal speech are demonstrated. The methodological foundations of phonetic transcription based on the IPA system are explained. The practical evolution of phonetic annotation is analyzed based on European experience, particularly in the case of dialect corpora from Great Britain and Germany. The scientific importance of phonetic tagging in identifying dialectal variations is justified. The research findings indicate the necessity of standardized phonetic annotation in the creation of dialect corpora. This approach will serve as an important methodological foundation for the future development of national dialect corpora.*

Key words: *Dialectal corpus, phonetic tag, phonetics, phonetic changes, IPA, phonetic transcription, database*

Zamonaviy davrda tilshunoslik fanida raqamli texnologiyalar, xususan, korpus lingvistikasi yutuqlari asosida dialektlarni tizimli o'rganish yangi bosqichga ko'tarildi. An'anaviy dialektologiyada sheva materiallarini yig'ish, tavsiflash va tahlil qilish ishlari asosan qo'lda amalga oshirilgan bo'lsa, hozirgi zamon yondashuvlarida ushbu jarayonlar raqamlashtirilib, avtomatlashtirilgan holda qayta ishlanmoqda. Bu esa dialektal ma'lumotlarni saqlash, tizimlashtirish va ilmiy jihatdan chuqur tahlil qilish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda.. An'anaviy dialektologiyada sheva materiallari asosan yozma transkripsiyalar, dialektologik xaritalar va lug'atlar shaklida qayd etilgan bo'lsa, zamonaviy tilshunoslikda dialektal nutqni **korpus asosida fonetik jihatdan teglash (phonetic annotation)** markaziy metodlardan biriga aylandi. Jahon tilshunosligida yaratilgan dialektal korpuslar tajribasi shuni ko'rsatadiki, fonetik teglash sheva birliklarining fonologik tizimini, tovush o'zgarishlari mexanizmlarini hamda hududiy farqlanishlarni chuqurroq aniqlash imkonini beradi [Chambers 1998:102]

Dialektal korpus – ma'lum bir til yoki tillar oilasiga mansub shevalar nutqining audio, video va yozma shakllarda jamlangan, lingvistik belgilangan (annotatsiyalangan) elektron majmuasidir. Bunday korpuslarda fonetik teglash, odatda, quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: fonetik transkripsiya, segmentatsiya, urg'u va intonatsiya belgilari, fonetik o'zgarishlarning (assimilyatsiya, dissimilyatsiya, reduksiya, epenteza va boshqalar) maxsus teglari [McEnery, Hardie 2012:23]

Fonetik teglashning asosiy maqsadi – jonli sheva nutqini imkon qadar aniq fonetik model asosida qayd etish va uni avtomatik yoki yarim avtomatik tahlil qilish imkonini yaratishdir. Jahon tajribasida bu jarayon ko'pincha **IPA (International Phonetic Alphabet)** asosida amalga oshiriladi.[International Phonetic Association 1999:36]

Yevropa dialektal korpuslarida fonetik teglash tajribasi. Yevropa tilshunosligida dialektal korpuslar yaratish XX asr oxirlaridan boshlab faol rivojlandi. Ayniqsa, Germaniya, Buyuk Britaniya, Niderlandiya va Skandinaviya mamlakatlarida dialektologik korpuslar fonetik teglash bilan birgalikda ishlab chiqildi.

Masalan, **The British National Corpus – Spoken Dialects Subcorpus** ingliz tilining turli hududiy shevalaridagi fonetik farqlarni aniqlashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu korpusda sheva nutqi audio shaklda berilib, unga IPA asosida fonetik transkripsiya, urg'u va intonatsiya belgilari kiritilgan [<http://www.natcorp.ox.ac.uk/>]. Ingliz dialektologlari bu korpus asosida [h]-tovushining tushishi (h-dropping), unli tovushlar qisqarishi va undoshlarning almashinuvi kabi hodisalarni tizimli tahlil qilganlar.

Nemis tilshunosligida yaratilgan **Deutsches Dialektarchiv** va **Regionalsprache.de (REDE)** loyihalari esa fonetik teglashni dialektal geografiya bilan bog'lagan holda amalga oshiradi. Bu korpuslarda fonetik variantlar maxsus teglash tizimi orqali hududiy belgilar bilan birga ko'rsatiladi. [<https://www.regionalsprache.de/>] Natijada, bir tovushning turli hududlardagi realizatsiyasi qiyosiy tahlil qilinadi.

Roman tillari dialektologiyasida, xususan, fransuz, italyan va ispan tillarida dialektal korpuslar fonetik jihatdan juda batafsil teglangan. **Phonologie du Français Contemporain (PFC)** loyihasi fransuz tilining hududiy talaffuz xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, unda fonetik transkripsiya bilan birga urg'u, bo'g'in tuzilishi va intonatsion konturlar alohida belgilanadi.[Jacques , Bernard 2009:110]

Italyan dialektal korpuslarida fonetik teglash ko'pincha tarixiy dialektologiya bilan uyg'unlashtiriladi. Masalan, **Atlante Linguistico Italiano (ALI)** loyihasida sheva birliklari fonetik jihatdan teglanib, ularning tarixiy fonetik o'zgarishlari tahlil qilinadi.[Centro di Studio per 2004]

Slavyan tillari dialektologiyasida ham fonetik teglash muhim o'rin tutadi. Rus tilshunosligida yaratilgan **Rus dialektologik korpusi** sheva nutqining fonetik, morfologik va leksik xususiyatlarini kompleks tarzda teglaydi. Ushbu korpusda tovush almashinuvi, urg'u o'zgarishi va vokal reduksiya jarayonlari maxsus fonetik teglash orqali belgilanadi.[Российская академия наук (РАН)]

Polsha va Chexiya dialektal korpuslarida esa fonetik teglash avtomatik nutqni tanish (ASR) texnologiyalari bilan integratsiya qilingan. Bu holat dialektal nutqni avtomatik tahlil qilish imkoniyatini kengaytiradi. [Wiktor Jassem 2015:72]

Turkiy tillar va dialektal korpuslar. Turkiy tillar dialektologiyasida dialektal korpuslar hali yetarli darajada rivojlanmagan bo'lsa-da, ayrim muhim loyihalar mavjud. Turkiyada yaratilgan **Türkiye Türkçesi Ağzları Korpusu**da sheva nutqi audio yozuvlar asosida fonetik transkripsiya qilingan. Bunda unli tovushlar o'zgarishi, undosh almashinuvi va urg'u xususiyatlari asosiy teglash obyektlari sifatida tanlangan. [<https://www.tdk.gov.tr/>]

Qozog'iston va Ozarbayjon tilshunosligida ham dialektal nutqni fonetik teglash bo'yicha dastlabki tajribalar mavjud bo'lib, ular ko'proq eksperimental fonetika metodlariga tayangan.

Jahon tajribasining o'zbek dialektal korpusi uchun ahamiyati

Jahon dialektal korpuslari tajribasi shuni ko'rsatadiki, sheva birliklarini fonetik teglash dialektologik tadqiqotlarni yangi bosqichga olib chiqadi. Ayniqsa, jonli nutqni audio shaklda saqlash va uni fonetik jihatdan annotatsiyalash shevalarning yo'qolib ketishining oldini olishga xizmat qiladi. [Enazarov 2006:59]

O'zbek tili dialektal korpusini yaratishda jahon tajribasidagi fonetik teglash modellari, IPA asosidagi transkripsiya, segmentatsiya va fonetik hodisalarni belgilash tizimlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Jarqo'rg'on tumani shevasi materiallarini fonetik annotatsiyalash jarayonida ham ana shu xalqaro tajribaga tayanish ilmiy asoslangan natijalarga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Chambers J. K., Trudgill P. *Dialectology*. Cambridge University Press, 1998.
2. McEnery T., Hardie A. *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge, 2012.
3. International Phonetic Association. *Handbook of the IPA*. Cambridge, 1999.
4. British National Corpus: Spoken Dialects Documentation.
5. REDE – Regionalsprache.de Projektmaterialien.
6. Durand J., Laks B. *Phonologie du Français Contemporain*. – Paris, 2009.
7. Atlante Linguistico Italiano. – Roma, 2004.
8. Русский диалектологический корпус. – М.: РАН, 2010.
9. Jassem W. *Polish Dialect Corpora*. Warsaw, 2015.
10. Türkiye Türkçesi Ağızları Korpusu. – Ankara, 2018.
11. Enazarov T. *Dialektologiya metodologiyasi*. – Toshkent, 2006.

